

KUNSTSCHRIFT is een tweemaandelijks uitgave van Kunst en Schrijven bv, Amsterdam/Rotterdam
66ste jaargang, nr. 2
april/mei 2022

REDACTIE
hoofredactie Mariëtte Haveman
beeldredactie Andrea Müller-Schirmer
eindredactie Ingrid Mersel
redactieraad Paul van den Akker
Ann-Sophie Lehmann
Laurens Meerman
Annemiek Overbeek
Margriet Verhoef

Kunstschrift
Postbus 10859
1001 EW Amsterdam
06-40406607
info@kunstschrift.nl
www.kunstschrift.nl

VORMGEVING
Omar Saïd, Saïd & Smale

LITHOGRAFIE EN DRUK
Wilco Art Books, Amersfoort

AANMELDEN VOOR EEN ABONNEMENT
www.kunstschrift.nl of
klantenservice@aboland.nl

- jaaronnemenent (6 nummers) € 59,-
- kortingsabonnemenent 65+ € 56,-
- abonnemenent buitenland € 74,-
korting van € 1,50 bij betaling met automatische incasso
- studentenabonnemenent € 49,50
- profabonnemenent (3 nummers) € 29,50
  - losse nummers € 11,75 (exclusief verzendkosten)
  - linnen bewaarband € 18,00 (inclusief verzendkosten)

Voor opzegging van het abonnemenent hanteren wij een termijn van twee maanden. Een adreswijziging ontvangen wij graag drie weken van tevoren op het mailadres info@kunstschrift.nl

ISSN 0166-7297

AFBEELDING OMSLAG VOORZIJDE
Detail van Aurelio Luini, *De ark van Noach*, ca. 1556 • fresco in de San Maurizio al Monastero Maggiore, Milaan

AFBEELDING OMSLAG ACHTERZIJDE
Detail van Aurelio Luini, *De zondvloed*, ca. 1556 • fresco in de San Maurizio al Monastero Maggiore, Milaan

AFBEELDING OMSLAG BINNENKANT
Het kunstwerk *The Ninth Wave* van Cai Guo-Qiang op weg naar de expositie in het Power Station of Art, Shanghai 2014 • (foto Wen-You Cai)

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2022

2

De man die getuige was van de zondvloed

Mariëtte Haveman

10

Verhalen van een vloed

Jeroen Stumpel

18

In het schip

Laurens Meerman

28

Twee aan twee

Mariëtte Haveman

32

Gevleugelde reisgenoten

Annemiek Overbeek

34

De ondergang van de ark

Paul van den Akker

38

Een worsteling met onze eigen crises

Anne van den Dool

46

UITGELICHT
Paradijzen met een ondertoon

Judith van Meeuwen

In volle bloei

Tussen kunst en wetenschap

Ariane van Suchtelen

Op zondag 8 mei a.s. bent u om 13.30 uur welkom voor een bezoek met een inleiding op de tentoonstelling Schurend paradijs in Kunsthal KAdE in Amersfoort. Meer informatie hierover vindt u op pagina 44.

De ark van Noach

DUIZENDVOUDIG VERTELD en afgebeeld: het verhaal van een grote ramp, waaraan mensen ontkomen door een vlot of schip te bouwen. Wat is de grote aantrekkingskracht van dit verhaal? En wat doen kunstenaars ermee, vroeger en nu?

De man die getuige was van de zondvloed

MARIETTE HAVEMAN

Zesduizend jaar na de schepping was God boos op de mensen en besloot hen te verdelgen. Alleen Noach, zeshonderd jaar oud, vond genade. Hij bouwde een schip van drie verdiepingen, driehonderd el lang, vijftig breed en dertig hoog. Van alle dieren en van de vogels mochten zeven mannetjes en vrouwtjes mee. Veertig dagen en veertig nachten regen, en zo gaat het verder. Het verhaal van Noach, zoals verteld in Genesis, is een dreun van getallen.

Wat wij een verhaal noemen gold millennialang als een geschiedenis, met exacte geografische coördinaten. Die coördinaten kennen we nog steeds: ze komen samen op de

berg Ararat in Armenië, het punt waar alle godsdiensten van ons continent zich lijken te verbinden in de vermeende afdruk van de ark van Noach, of *Nüh* zoals de Turken hem noemen [2]. Tijdens de Koude Oorlog stonden daar verrekijkers opgesteld om de vijand in de gaten te houden, misschien staan ze er nu opnieuw. Gelovige arkzoekers en spionnen manoeuvreren eromheen, niet van elkaar te onderscheiden. Die gelovigen zijn er nog steeds, Frank Westerman vertelt erover in zijn mooie boek *Ararat*. Mannen vooral, vervuld van de hoop om de plek te vinden waar onze wereld ontsprong: in de afdruk van een oeroud schip, vastgelopen op een bergtop.

Het Noach-verhaal is veel universeler dan de Bijbel doet vermoeden. Overal duikt het op als een wereldomspannend web van kleine variaties op een groot griezelig thema. En het is al vreselijk oud. Het British Museum bewaart enkele klei-tabletten die daarvan getuigen: een verhaal in spijkerschrift, aan ons overgedragen als het Gilgamesj-epos. Daar begint het met een strijd tussen verschillende lagen van het godenrijk, waarna god Enki uit klei en het bloed van verslagen goden mensen boetseerde. Enki's schepselen werden zo talrijk dat ze de hemelse rust verstoorden. Na vergeefse pogingen om de mensheid tot zwijgen te brengen, besloten de razende goden tot overstromingen, zes jaar lang, tot het lawaai verstomde. Enki schoot op het nippertje de mensen te hulp. Hij adviseerde een koning die hij kende, Athrasis, om een boot te bouwen en die met pek te impregneren. Dit schip landde op een bergtop toen de storm en vloed geweken waren.

Het is er maar een uit talloze variaties op het verhaal van een verzwelgende ramp plus een redding. Al die variaties getuigen van onze diepgewortelde angst voor groot geweld. En ze getuigen

1 Simon Myle
De ark van Noach op de berg Ararat, 1570 • olieverf op paneel, 114 x 142 cm • particuliere collectie

2 Bootvormige rots-formatie in Dogubayazit (Turkije) bij de berg Ararat, waar sommigen nog steeds geloven dat de ark van Noach rustte.

3 Kaart van de locatie van de Hof van Eden en de berg Ararat waarop de ark rustte, 1763-1767 • gravure, 19,8 x 24,6 cm • The British Museum, Londen

4 **Thomas Cole**
Verdrijving uit de Hof van Eden, 1828 • olieverf op doek, 100,9 x 138,4 cm
• Museum of Fine Arts, Boston

van ons onuitputtelijke vermogen om die angst bevattelijk te maken, met behulp van een verhaal. Dat is de kiem van de wonderbaarlijk rijke traditie in de literatuur en ook de beeldende kunst die zich rond dit thema heeft gevlochten. In de beeldende kunst ontmoeten we telkens opnieuw de dieren die klaarstaan om zich in te schepen: leeuw, paard, olifant en pelikaan, geduldig wachtend op hun beurt om de loopplank over te gaan [1]. Later kwamen ook andere kanten van het verhaal in beeld: de periode vlak voor de vloed, in het verdorven paradijs, en de tijd van daarna, toen het water was geweken.

Al die voorstellingen hebben een sprookjesachtige kwaliteit, die het zicht een beetje beneemt op het feit dat het verhaal van Noach nog tot voor kort als heilige waarheid werd geëerbiedigd. Tot in de negentiende eeuw probeerden geologen en fysici de vondsten die zij deden te rijmen met de Bijbel, en het is aangrijpend om te lezen hoe dat tegen steeds hogere klippen op gebeurde. Sinds de ontdekking van andere continenten werd in Europa intens gedebatteerd over vraagstukken zoals het bestaan van exotische diersoorten. Hoe konden die allemaal van de ark afkomstig zijn? Naarmate de kennis groeide kwam het verhaal steeds meer onder druk te staan. Linnaeus benoemde in zijn *Systema*

Naturae vierduizend driehonderdachtenzeventig diersoorten. Een cruiseschip is te klein om al die soorten onder te brengen, en zulke schepen had je toen nog niet. Toch zocht zelfs deze ernstige wetenschapper nog naar een verklaring van het Bijbelverhaal, waarbij onze wereld zesduizend jaar geleden zou zijn gevormd, vanuit een ark, in een bergachtig, tropisch gebied.

De intense aantrekkingskracht van het oude creationisme, je kunt erbij stilstaan waar die op berust. Misschien is het bovenal de intense behoefte aan iets met een begin, een midden en een eind. Veertig dagen, veertig nachten. Iets waar onze verbeelding raad mee weet. Die behoefte spreekt sterk uit een zonderling object in het Teylers Museum, een

groot fossiel waarin de vorm van een geraamte bewaard is gebleven [6]. Dit fossiel kwam het museum in onder de naam *Homo diluvii testis*: de mens die getuige was van de zondvloed. Het was zo gedetermineerd door de Zwitserse naturalist Johann Jakob Scheuchzer, auteur van onder meer het *Herbarium diluvianum* uit 1723: een herbarium van de planten van voor de zondvloed. Scheuchzer bestudeerde fossielen in hooggelegen gebieden die hij en andere wetenschappers aanzagen voor een bewijs van de zondvloed. De diluviale man was tevoorschijn gekomen tijdens opgravingen in het Duitse dorp Öhningen, aan de westkant van het Bodensee, waar leisteengroeven waren

5 **George Frederic Watts**
Na de zondvloed (De eenenveertigste dag),
 1886-1891 • 142,2 x 111,8
 cm • Watts Gallery –
 Artists' Village, Guildford

6 *Homo diluvii testis*
 (De mens die getuige was
 van de zondvloed) •
 fossiel van een reusachtige
 salamander, in 1725
 ontdekt door arts en
 natuuronderzoeker

Johann Jacob Scheuchzer,
 die in het fossiel mense-
 lijke resten zag • Teylers
 Museum, Haarlem

met veel fossielen, sommige vijftwintig miljoen jaar oud. Maar daar wilden de geleerden in die tijd nog niet aan. De wereld was zesduizend jaar oud toen Noach zijn schip klaarmaakte voor de zondvloed, die veertig dagen en nachten duurde waarna de aarde nog honderdvijftig dagen blank stond. Punt uit.

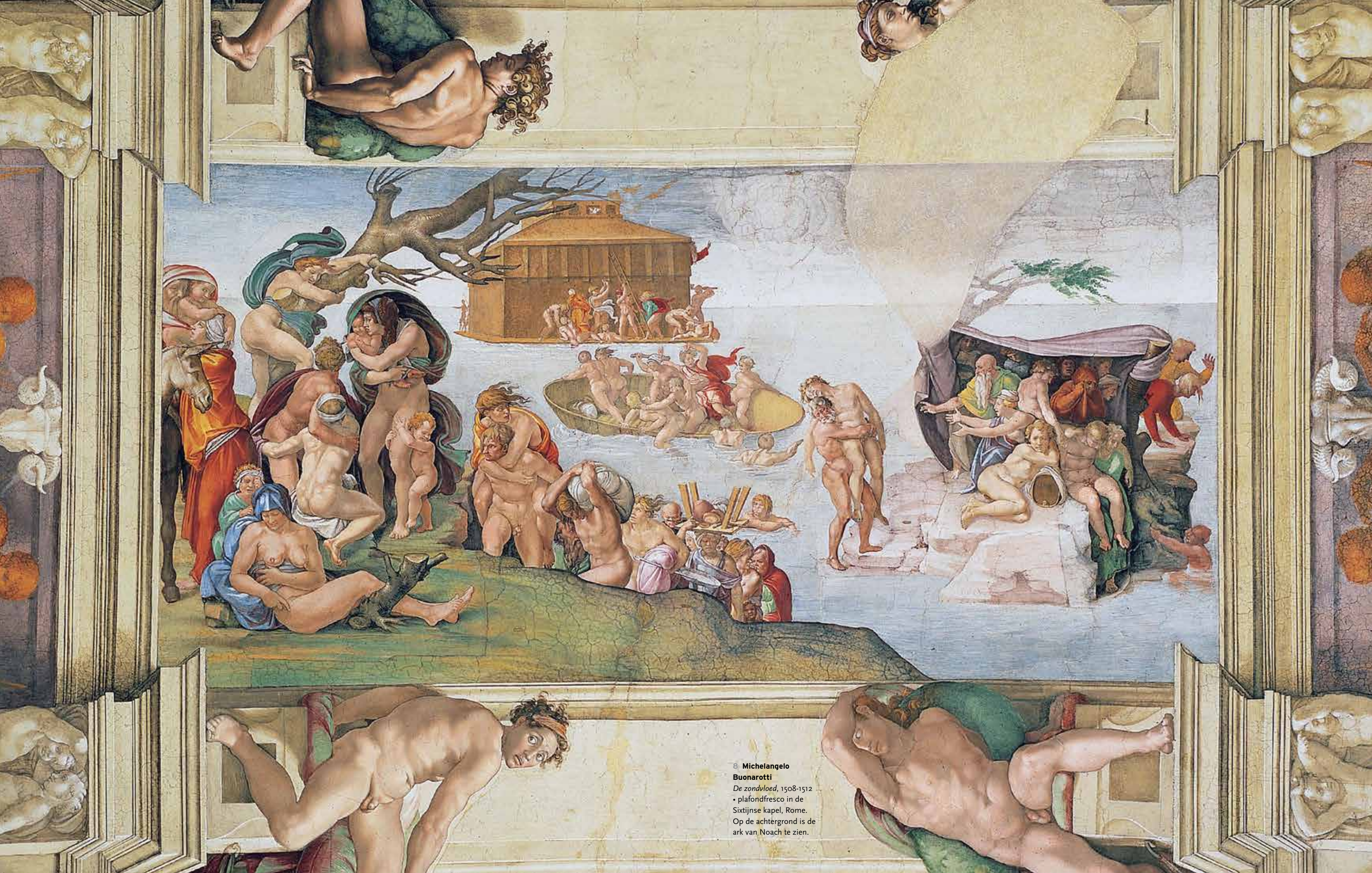
Het duurde tot 1830 voor de zogeheten 'diepe tijd' werd ontdekt, het onomkeerbare inzicht dat de wereld oneindig veel ouder was, en, schokkender nog, dat niet de mens aan het hoofd van die duizelingwekkend oude schepping stond, maar heel andere creaturen. Mossen, amoeben, dinosauriërs. De wereld met al haar rampspoed was het voortbrengsel van een onophoudelijk proces van oorzaken en gevolgen, over miljoenen jaren. De voorvader waar Scheuchzer en zoveel andere wetenschappers hun verbeelding en intellect in hadden geïnvesteerd, was in feite een reuzenhagedis.

Maar het verhaal van de zondvloed als drager van onze diepste zorgen heeft zijn kracht behouden, en daarmee bleef het in de kunst bestaan. En zo bevriest de glimlach op je gezicht bij het kijken naar onze voorouders en hun naïeve geloof in het Noach-verhaal. Als er iets is wat ons met hen verbindt, is het de elementaire behoefte om een angst voor iets van zo'n omvang te vertalen in een vorm die te bevatten is.

Mariëtte Haveman is hoofdredacteur van Kunstschrift

7 De vitrine met de
Homo diluvii testis in
 Teylers Museum,
 Haarlem (foto Jannes
 Linders)

8 Michelangelo
Buonarrotti

De zondvloed, 1508-1512

• plafondfresco in de
Sixtijnse kapel, Rome.

Op de achtergrond is de
ark van Noach te zien.